

door Herman Lelieveldt

Hoe sturen we de buren?

Nieuw onderzoek naar oude wijken

De Academische Boekengids 54, januari 2006, pp. 16-17.

Een gevoel van gemeenschap is van het grootste belang voor de leefbaarheid van een straat, wijk of stad. Maar heeft de overheid invloed op goed nabuurschap?

Het meest bijzondere verkeersbord van Nederland staat ongetwijfeld in de Rotterdamse Korenaardwarsstraat. Een grote wuivende hand met de tekst 'Groeten mag' markeert daar het begin van een heuse groetzone, een initiatief van de lokale afdeling van GroenLinks. Op de website groetzone.nl legt de partij uit waar het idee vandaan komt: 'Met je groet laat je merken dat je de ander ziet staan. Hij of zij is welkom in je buurt. Als men teruggroet, is er sprake van wederzijds respect. Dat is de enige basis om elkaar op positief en negatief gedrag aan te durven spreken.'

Als we GroenLinks mogen geloven dan maakt groeten buurten dus leefbaarder. En dat is niet eens zo'n gekke gedachte. Immers, sinds de opmars van het begrip 'sociaal kapitaal' in de sociale wetenschappen hebben economen, sociologen en politicologen laten zien welke, veelal positieve, effecten sociale netwerken, gedeelde normen en wederzijds vertrouwen in een samenleving weten te genereren. Ook als het gaat om de buurt.

Maar wat weten we nu eigenlijk echt over de invloed van sociaal kapitaal op de kwaliteit van een buurt? En als sociaal kapitaal van belang is, kunnen we het leefklimaat in buurten er dan ook mee verbeteren? Vormen groetzones, buurtbarbecues en portiekgesprekken inderdaad een vruchtbaar alternatief voor de meer repressieve vormen van buurtbeleid, zoals preventief fouilleren en cameratoezicht? Of hebben we hier te maken met een laatste stuiptrekking van een al lang vervlogen maakbaarheidsoptimisme?

'VORMEN GROETZONES, BUURTBARBECUES EN PORTIEKGESPREKKEN INDERDAAD EEN VRUCHTBAAR ALTERNATIEF VOOR DE MEER REPRESSIEVE VORMEN VAN BUURTBELEID, ZOALS PREVENTIEF FOUILLEREN EN CAMERATOEZICHT?'

Wie een aantal recent verschenen studies hierover bestudeert, zal een gedeeltelijk antwoord op deze vragen krijgen: sociaal kapitaal is inderdaad van vitaal belang voor de kwaliteit van een buurt. Maar of het ook mogelijk is om hiermee het leven in buurten te verbeteren, of dat we daarvoor toch andere middelen moeten inzetten, is werkelijk niet te zeggen. Het schort op dit moment nog aan fatsoenlijke evaluaties van buurtbeleid.

Laten we eerst eens kijken wat er de afgelopen decennia eigenlijk gebeurd is in die vaak verloederde en verpauperde binnenstadswijken. Arnold Reijndorps *Stadswijk* is een voortreffelijke sociologische studie naar het dagelijks leven in twee niet al te gefortuneerde wijken: het Oude Westen in Rotterdam en de Amsterdamse Indische buurt. Reijndorp sprak in de jaren tachtig en negentig uitgebreid met tientallen bewoners. Na een jaar of tien zocht hij ze nog een keer op.

'Leven in de ingewikkelde sociale omgeving zoals de stad en de wijk die vormen, vraagt om regels die de omgang vergemakkelijken', schrijft Reijndorp. In een dichtbevolkte stadswijk hebben bewoners behoefte aan een gemeenschappelijke taal die het leven in de buurt voorspelbaar en vertrouwd maakt. De instroom van nieuwe stedelingen en allochtonen, zo betoogt Reijndorp, heeft die vertrouwde omgangsvormen op zijn kop gezet. Nieuwe stedelingen keerden zich tegen de tuttigheid van het schoongehouden stoepje, terwijl allochtonen hun ramen afschermden met donkere lappen en er niet over piekerden om - net als autochtonen - 's avonds de gordijnen wijd open te laten.

Het is deze onduidelijkheid aan omgangsvormen die al snel leidde tot verwarring en vervreemding. Het gaf veel oorspronkelijke bewoners het gevoel dat de buurt van hen werd afgepakt. Zeker als ook het - ongetwijfeld goedbedoelde - welzijnswerk zich alleen nog maar op allochtonen blijkt te richten: 'Wij hadden een buurthuis maar daar komt niks meer van Hollandse mensen. Dat is allenig Marokkaans eten, Surinaams eten, Turks eten, Pakistaans eten', aldus een van de door Reijndorp geïnterviewde bewoners.

In zo'n situatie is het volgens de auteur inderdaad niet vreemd dat bestuurders met groetzones en andere vormen van stadsetiquette een buurt aanmoedigen om tot gedeelde omgangsvormen te komen. Maar dat betekent uitdrukkelijk niet dat buren ook per se veel contact met elkaar zouden willen of moeten hebben. Het gaat erom dat ze elkaar als 'vertrouwde vreemden' leren herkennen. Niets meer en niets minder. Reijndorp illustreert het belang van zo'n ongeschreven taal of code aan de hand van een imaginair bezoekje van een toerist aan een Italiaanse espressobar: dat kopje koffie bestellen gaat nog wel, maar hoe maakt hij de matrone aan de kassa in hemelsnaam duidelijk dat hij er ook zo'n lekker taartje bij wil dat hij daarvandaan niet kan aanwijken?

Talja Blokland komt in *Goeie buren houden zich op d'r eigen* – een herziene versie van haar veelgelezen en -geprezen proefschrift uit 1998 – tot verrassend vergelijkbare bevindingen. Zoals de titel van haar boek al verraadt, houden buurtbewoners graag wat afstand tot elkaar. Maar tegelijkertijd willen ze zich wel thuis voelen in hun buurt en als het echt nodig is ook een beroep op elkaar kunnen doen. Bloklands antropologische analyse van het leven van autochtone Hillesluisers laat zien hoe de privatisering van het bestaan de rol van de buurt in het dagelijks leven verminderd heeft, een lot dat de buurt overigens deelt met de vakbond, de kerk en andere instituties uit de eertijds verzuilde samenleving.

En juist doordat men elkaar minder ziet en spreekt, weten mensen niet meer welke gedragsregels gelden. Ook hier zien we dus dat de teloorgang van sociale netwerken sluipenderwijs heeft geleid tot een vermindering van die andere vormen van sociaal kapitaal: sociaal vertrouwen en gedeelde normen.

Blokland ergert zich aan de vaak eendimensionale blik van politici die de afwezigheid van (hechte) buurtnetwerken zien als een teken van desintegratie en gebrekkige sociale cohesie. Wie rekening houdt met de verschillende manieren waarop mensen hun buurt gebruiken en naar méér kijkt dan louter contacten, krijgt volgens haar een veel getrouwer beeld van het leven in de buurt. Naast contacten gaat het daarbij om het beeld dat mensen van hun buurt hebben: voelen ze zich eraan gehecht en hoe oordelen ze over het gedrag van hun buurtbewoners?

Blokland maant bestuurders en haar collega-sociologen dan ook om over de grenzen van eigen paradigma's heen te stappen. Zij presenteert daarvoor een typologie met vier soorten bindingen – banden, transacties, verbindingen en interdependenties – die idealiter in ieder onderzoek aan bod moeten komen. Zij lijkt zich echter onvoldoende te realiseren dat haar wensen, althans gedeeltelijk, al wel vervuld zijn, ook in meer kwantitatieve analyses van de rol van de buurt.

'JUIST DOORDAT MEN ELKAAR MINDER ZIET EN SPREEKT, WETEN MENSEN NIET MEER WELKE GEDRAGSREGELS GELDEN.'

In de bundel *Burgers in de buurt*, bijvoorbeeld, onderzoeken Henk Flap en Beate Völker de invloed van relaties met burens en gemeenschapsgevoelens – die we met enig passen en meten zouden kunnen gelijkstellen aan Bloklands verbindingen – op de bereidheid van burgers om een oogje in het zeil te houden (informele controle). In hun statistische analyse van meer dan duizend respondenten stellen ze vast dat er inderdaad een positief verband bestaat tussen buurtnetwerken en gemeenschapsgevoelens. Ze bevestigen de bevindingen uit het kwalitatieve onderzoek van Blokland en Reijndorp: als mensen elkaar minder tegenkomen, voelen ze zich minder in de buurt thuis.

Tegelijkertijd blijkt dat deze twee vormen van sociaal kapitaal niet even relevant zijn voor de leefbaarheid. Niet netwerken *an sich* maar gemeenschapsgevoelens zijn van directe invloed op de informele sociale controle, zoals het aanspreken van rondhangende jongeren of het verhinderen van een auto-inbraak. Die informele controle blijkt vervolgens weer samen te gaan met lagere niveaus van sociale en fysieke wanorde. Zo zijn we terug bij het belang van sociaal kapitaal voor de kwaliteit van de buurt. Netwerken zijn weliswaar niet direct van invloed op de leefbaarheid van een buurt, maar wel indirect, omdat ze bijdragen aan gemeenschapsgevoelens.

Eenzelfde onderscheid tussen feitelijke buurtbindingen en het gevoel bij de buurt te horen, vinden we in een bijdrage van René Veenstra en anderen over de effecten van sociaal kapitaal op de schoolprestaties. Buurtgevoel draagt bij aan betere scores op schooltoetsen en leidt tot minder deviant gedrag, terwijl feitelijke buurtbindingen daar geen effect op hebben. Door dus zowel naar feitelijke relaties te kijken als naar gevoelens van verbondenheid komen beide onderzoeken tegemoet aan Bloklands bezwaar tegen de eenzijdige benaderingen van het bindingsbegrip in veel onderzoek.

Zijn deze inzichten, die toch wel in dezelfde richting wijzen, bruikbaar voor beleidsmakers? Het antwoord daarop zouden we moeten vinden in een uitgebreide analyse van buurtbeleid die de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid uitvoerde voor zijn rapport *Vertrouwen in de buurt* (2005). De raad doet in deze vuistdikke achtergrondstudie op semi-journalistieke wijze verslag van de vele manieren waarop burgers, maatschappelijke organisaties en overheid de leefbaarheid in de buurt proberen te vergroten of de buurt gebruiken om tot een beter aanbod van voorzieningen te komen.

Als deze studie één ding duidelijk maakt, dan is het dat het nog steeds 'spitsuur in de wijk' is, zoals de socioloog Jan Willem Duyvendak alweer een jaar of vijf geleden opmerkte. De gemeente kantelt haar organisatie om wijkgericht te kunnen werken, bewoners krijgen via wijkbudgetten gedeeltelijk zeggenschap over de voorzieningen in de buurt, het onderwijs organiseert zich in brede scholen om zo educatie, opvang en welzijn te combineren, woningbouwcorporaties trachten de pijn van de herstructurering van een wijk weg te nemen door bewoners er zo goed mogelijk bij te betrekken, en natuurlijk is er ook aandacht voor initiatieven ter vergroting van buurtgericht sociaal kapitaal, zoals het Rotterdamse programma 'Mensen maken de stad'.

Zoveel enthousiasme in, voor en door de wijk is natuurlijk bemoedigend, maar zijn al deze programma's en initiatieven ook effectief? Wie de 28 casusbeschrijvingen erop naslaat, loopt vrijwel steevast tegen het probleem op dat van een echt gedegen effectevaluatie zelden sprake is. En in die gevallen waarin dat wel gebeurt, blijken de direct betrokkenen meestal een optimistischer beeld van de resultaten te hebben dan

anderen. Zo blijken de actieve deelnemers aan de Deventer wijkaanpak aanmerkelijk positiever over de resultaten dan de gewone bewoners. Of neem de leefbaarheidsinitiatieven van Wooncorporatie Woonbron Maasoever, waarover de WRR het volgende opmerkt: 'In de leefbaarheidsmonitor is nog geen effect meetbaar, vertelt de directeur van de wooncorporatie, maar ook hij vindt het effect zichtbaar: "het is schoner en gezelliger, en mensen groeten elkaar op straat".'

'IN HUN HAAST OM PROBLEMEN AAN TE PAKKEN, VERGETEN BELEIDSMAKERS
VAAK OM OOK EVEN NA TE DENKEN OVER MANIEREN OM DE EFFECTIVITEIT VAN
HUN INGEPEN TE METEN.'

In hun haast om problemen aan te pakken, vergeten beleidsmakers vaak om ook even na te denken over manieren om de effectiviteit van hun ingrepen te meten. De casusbeschrijvingen laten daarnaast mooi zien dat ambtenaren maar zelden de moeite nemen om een plausibele beleidstheorie te formuleren die duidelijk maakt welke effecten we van welke maatregelen mogen verwachten. Dat begint al bij de doelstellingen van het beleid: vinden we het belangrijk dat bewoners zich veilig *voelen* of moet ook de feitelijke criminaliteit omlaag? Probleemanalyses blijven te vaak hangen op het abstracte niveau van 'gebrekkige sociale cohesie' en 'leefbaarheidsproblemen', waarna men eigenlijk gewoon een sprong in het diepe maakt. Dat is jammer, want de politiek worstelt volop met de vraag welke interventies nu echt succesvol zijn, zeker nu gemeentebesturen over zo'n breed scala aan mogelijkheden beschikken, van repressief tot aan preventief beleid.

De Amerikaanse socioloog Robert Sampson doet veel vernieuwend onderzoek naar de relatie tussen sociaal kapitaal en leefbaarheid. Hij toont zich overigens kritisch over de mogelijkheden om het sociaal kapitaal van buurten op korte termijn via beleidsingrepen te vergroten: 'In fact community interventions seem to fail the worst when the major thrust is to change individual behaviors by promoting friendship among neighbors. [...] Where local friendship ties are strong, they result not from government intervention but from natural processes induced over time by factors such as residential stability and the density of families with children.'

Misschien is er inderdaad een onoverbrugbare kloof tussen het bemoedigende inzicht dat sociaal kapitaal er wel degelijk toe doet en de mogelijkheid om daar via het beleid invloed op uit te oefenen. Maar opvallend genoeg heeft ook Sampson zelf nog weinig onderzoek gedaan naar de effecten van beleidsinterventies, zodat we ons niet al te zeer door zijn oordeel moeten laten afschrikken. Er is dus werk aan de winkel, zowel voor politici als voor wetenschappers, want onze buurten en wijken verdienen beleid dat op degelijk onderzoek gestoeld is.

Herman Lelieveldt doceert politicologie aan de Roosevelt Academy in Middelburg en voert bij de capaciteitsgroep sociologie van de Universiteit Utrecht een door NWO en het Kenniscentrum Grote Steden gefinancierd STIP-onderzoek uit.

Besproken boeken:

Burgers in de buurt. Samenleven in school, wijk en vereniging
door **B. Völker (red.)**
Amsterdam University Press. Amsterdam 2005.
176 pag., € 19,50

Buurtinitiatieven en buurtbeleid anno 2004 - Analyse van een veldonderzoek van 28 casussen
door **C.A. Hazeu, N.G.J. Boonstra, M. Jager-Vreugdenhil en P. Winsemius**
Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid. Den Haag 2005.
(webpublicatie nr. 9, downloadbaar via wrr.nl) 397 pag.

Goeie burens houden zich op d'r eigen. Buurt, gemeenschap en sociale relaties in de stad
door **T. Blokland**
Dr. Gradus Hendriks Stichting. Den Haag 2005.
233 pag., € 26,50

Stadswijk. Stedenbouw en dagelijks leven
door **A. Reijndorp**
NAI Uitgevers. Rotterdam 2004.
224 pag., € 22,50

Literatuur:

-**R.J. Sampson** (2001). 'Crime and Public Safety. Insights from Community Level Perspectives on Social Capital', in: S. Saegert, J.P. Thompson en M.R. Warren (red.), *Social Capital and Poor Communities*. New York: Russell Sage Foundation.

-**Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid** (2005). *Vertrouwen in de buurt*. Amsterdam: Amsterdam University Press.